

MORIU-VOS, una aproximació als drets culturals en les residències de gent gran.

Per Marissa Paituví.

Col·lectiu Cultura i conflicte.

Reflexió sobre els drets culturals de les persones grans que viuen en residències, a partir de la recerca per a la creació de l'obra de teatre "Moriu-vos" del col·lectiu multidisciplinari Cultura i Conflicte.

Paraules clau: vellesa, medicalització, institucionalització, malestar, drets culturals, accés, participació.

Durant el 2022, en paral·lel a les recerques periodística i artística, he estat fent un procés d'investigació en antropologia de l'art, a través de l'art-based-research, a una residència geriàtrica. D'una banda, he pogut observar la cruesa de la vida en la residència i conèixer les històries de vida d'algunes de les persones que hi habiten. De l'altra, la dificultat de garantir els drets d'accés i participació artística i cultural durant la vellesa.

Per fer la recerca he fet una aproximació teòrica a la matèria des de les ciències socials i la gerontologia crítica. Alhora, he fet visites i activitats musicals a un centre residencial de gent gran i entrevistes a personal especialitzat. Durant les visites i les entrevistes ha quedat palesos els processos de pèrdua d'autonomia, de trencament de la identitat, de degradació física i emocional i d'aïllament que viuen les persones en les residències, alhora que les capacitats de resiliència i adaptació constant al context i les situacions que s'hi donen.

La institucionalització de les persones grans va de bracet de la medicalització de la vida social. Aquí la medicalització s'entén com l'apropiació per part de la medicina d'una nova àrea d'intervenció. Hi ha una aplicació de la medicina a assumptes que sorgeixen del món social, dins un univers de normes que regeixen les conductes i els modes de vida. En medicalitzar les necessitats socials, les demandes col·lectives que tenen una resposta deficient per part del sistema econòmic, de seguretat social, laboral... són transferides al sistema mèdic i això permet que els altres sistemes operin sense canvis radicals. Això és possible gràcies a la suposada eficàcia de la medicina per a escapar del dolor, la lletjor i la mort (2016)¹.

---

¹Hernández Córdoba, Ángela (2016). *Cuadernos del CIDS. envejecimiento y longevidad: fatalidad y devenir: teorías, datos y vivencias*. Universidad Externado de Colombia, Centro de Investigaciones sobre Dinámica Social.

Ivàn Illich², en el seu qüestionament de la societat general inscriu la "colonització mèdica de la vida quotidiana" en tres eixos: l'hiperconsum d'assistència mèdica (medicaments i cirurgies), la creació de rols socials de malalts específics (vells/es, adolescents embarassades, menopàusiques...), i l'expropiació mèdica de la salut en què es desposseeix la persona de la interpretació dels seus mals i el fa restar impassible i impotent davant la malaltia. La medicalització opera augmentant els nivells de dependència i desarticulant les opcions de subjectivació i d'organització col·lectiva per a la cerca de solucions a problemes socials. Això crea subjectes passius, burocratitzats i "pacients" amb una relació de subordinació davant l'autoritat mèdica. Alhora la medicalització contribueix a l'individualisme i indueix cap a una societat amb major percepció de malestar i dependència, aterrada perquè la malaltia i la mort continuen essent inevitables.

La qüestió mèdica és una de les raons per les quals moltes de les persones grans deixen de viure en les seves llars per entrar a conviure en una residència.

Entrar en una residència és entrar al que Ervin Goffman³ descriu com a Institució Total, un espai on s'aïllen els individus i que funciona amb normes pròpies, on la persona ha de fer una nova socialització. Són llocs on es té una rutina diària administrada formalment i on les regles i les jerarquies són clares i explícites. Les conductes es modifiquen dins d'aquest microcosmos. Un altre efecte que té sobre les persones és la mutilació del jo, ja que el tancament afecta directament als rols socials de les persones. A més, se les desposseeix de tot allò que configurava el seu entorn i es limita la seva capacitat de decisió. Això té un efecte directe sobre el benestar de les persones. Segons els testimonis de les professionals entrevistades, moltes de les residents fan una davallada física i emocional en entrar a la residència. Les residents que van compartir les seves experiències amb mi, també parlaven de la pèrdua de sentit de la vida i la soledat que les duien a entrar en estats depressius i malestar emocional. Uns malestors que, de nou, es desvien cap a la medicalització i el tractament farmacològic.

Una de les qüestions clau que afecta les persones en les residències és la pèrdua d'autonomia. Seguint a A. Hernández (2016), s'entén per autonomia el dret a l'autodeterminació en relació amb la vida. Això abasta les capacitats de percebre el món i interpretar-lo, definir un pla d'acció, definir una escala de valors i la interacció amb altres. Això vol dir que es pot ser autònom encara que se sigui dependent en alguns aspectes. En canvi, amb dependència ens estariem referint a l'estat pel qual algú no pot satisfer les seves necessitats per complet i, per tant, no es pot ser

---

² Illich, Ivan (2022). *Némesis mèdica. la expropiació de la salut*. Editorial Irrecuperables- Espanya.

³ Goffman, Ervin (2022). *Internados*. Amorrurtu Editores.

autosuficient. Actualment, hi ha una confusió entre els dos termes i una reducció de l'autonomia al fet de ser independent.

Les conseqüències d'aquestes representacions parcials són múltiples: l'oferta de serveis se centra en les cures físiques (independència), mentre que el patiment psíquic i simbòlic es redefineix en termes de medicalització. Amb tot, en deixar d'estimular l'autonomia es promou la marginalització de la vellesa, alimentant el temor social de la càrrega que suposen els i les ancianes dependents. Lluny d'aquesta visió, els i les persones grans són un sistema obert, multidimensional, capaç d'autopoiesis, és a dir, d'autoproduir-se fins a la mort.

Tenint en compte aquest marc cal preguntar-se on són els drets culturals de les persones que viuen en una residència i com poden contribuir al seu benestar.

Quan parlem de drets culturals ens referim tant a la qüestió de l'accés com al de la participació. En l'experiència durant la recerca, aquests drets no estan garantits i, en molt casos, són accions puntuals que depenen de la voluntat de les direccions i d'entitats socials. De fet, l'entrada a la residència va ser gràcies a la implicació de *La Forzuda Pizza i Circ*, qui fa dinamització a diverses residències del Maresme, amb qui vaig poder compartir un parell de sessions i qui em van facilitar els contactes necessaris per desenvolupar la investigació.

Els beneficis del dret a l'accés cultural són evidents en el trencament de la rutina i la monotonia, en mitigar la sensació d'aïllament i en la d'experimentar el gaudi de viure. Cal estar alerta, però, per evitar caure en propostes artístiques infantilitzadores o reduccionistes, moltes de les activitats culturals i artístiques es mouen en la nostàlgia i en la memòria pel que acaben essent repetitives i poc estimulants.

Quant a la participació cultural, manquen oportunitats de fer processos de creació en els que les persones puguin experimentar el fet artístic i el seu potencial simbòlic. Una de les qüestions centrals és el tema de la possibilitat narrativa, una acció necessària per construir la identitat. Poder explicar-se és el primer pas perquè el subjecte s'apropriï de les seves vicissituds amb una consciència que doni un sentit coherent a la seva postura vital. En molts moments, acompanyar i escoltar de forma activa és una forma de reconèixer i donar valor a l'altre i una oportunitat de reconstrucció de la identitat. Si pensem la residència com un espai en què les persones han de fer un procés de resocialització, però que alhora desposseeix dels elements essencials per al manteniment de l'autonomia i la capacitat creativa, podem pensar que formar part d'un procés artístic pot ajudar al manteniment del benestar i ser una alternativa a la medicalització del patiment psíquic i emocional. En diverses ocasions les residents em van comunicar que no entenien per què encara eren vives i intentaven donar resposta a una voluntat divina que les mantenia per un "per a què" del que no en tenien explicació. La sensació d'espera de la

mort és una sensació molt comuna en les residències, així com la manca de sentit. Malgrat això, la capacitat de resiliència i adaptació al context és sorprenent. L'aptitud de les persones grans en reservar l'energia per poder afrontar el dia, la flexibilitat per acceptar els canvis i la resiliència cap al fet traumàtic que moltes vegades suposa l'ingrés a la residència, són exemples de fortalesa i tenacitat.

A partir d'aquesta aproximació, creiem necessari garantir el dret a la participació cultural, ja que considerem que és una forma de promoure l'autonomia i la restauració de la identitat i el sentit de viure, així com una forma d'evitar la medicalització i una possibilitat per construir narratives compartides que articulin una subjectivitat política capaç de fer-les sortir de la invisibilitat i enunciar-se com a persones amb autodeterminació i subjectes de drets.

Dins d'aquest marc, amb "Moriu-vos" hem volgut aportar un granet de sorra a la construcció col·lectiva d'unes narratives apostant per la subjectivació política i l'adquisició dels drets culturals bàsics de les persones que viuen en les residències.

D'una banda, entenent que el tracte social que es fa a la vellesa ens afecta a totes i tots, ens hem deixat afectar per aquesta situació per explicar una història, evidentment parcial i personal, sobre la situació que viuen les persones grans. Per fer-ho, s'ha apostat per visibilitzar en escena corporalitats llegendes com a velles i reflexions recollides durant la recerca. Si bé la peça teatral és una ficció amb elements documentals, la intenció és posar en primer pla una situació que queda habitualment invisibilitzada i que només apareix en situacions dramàtiques com l'impacte de la Covid en les residències.

D'altra, s'ha volgut contribuir als drets d'accés i participació cultural, sempre tenint en compte els límits del projecte. En aquest camp, hem obert una petita porta que esperem puguem ampliar amb futures accions.